

original scientific article
received: 2013-07-09

UDC 911.375:930(497.5Pula)

MODELI ARTIKULACIJE URBANOG IDENTITETA U MONOGRAFIJI *PUNA JE PULA* MATE BALOTE

Nataša UROŠEVIĆ

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Preradovićeve 1/1, 52100 Pula, Hrvatska
E-mail: nurosev@unipu.hr

IZVLEČEK

Namen članka je raziskati modele socio-kulturne konstrukcije in literarnega prikaza urbane realnosti v avtobiografski kroniki Puna je Pula istrskega znanstvenika, pisatelja in polihistorja Mije Mirkovića/Mate Balote (1898-1963). V Balotini sintezi zgodovine mesta ter tradicionalnih in sodobnih urbanih izkušenj se Pulj prikazuje kot večkulturno mesto na meji med velikima geopolitičnima sistemoma in primeren model konstrukcije kulturnih in nacionalnih identitet v nestabilnem geopolitičnem kontekstu ter v tranzicijskem obdobju med tradicijo in sodobnostjo. Analiza literarno-znanstvenega hibrida na meji med književnostjo in zgodovinopisjem obenem bo poudarila posebnosti kulture in zgodovine prostora s katerim se ukvarja.

Ključne besede: Pulj, monografija, urbana identiteta, Mate Balota

I MODELLI DI ARTICOLAZIONE DI IDENTITÀ URBANA NELLA MONOGRAFIA *PUNA JE PULA* DI MATE BALOTA

SINTESI

In questo saggio si esplorano i modelli di costruzione socio-culturale e di rappresentazione letteraria della realtà urbana nella cronaca autobiografica Puna je Pula dello scienziato e scrittore Mijo Mirković/Mate Balota (1898-1963). Nella sua sintesi di storia della città, di esperienza urbana tradizionale e moderna, Pola, come una città multiculturale sul bordo dei grandi sistemi geopolitici, si rappresenta come un modello adatto di riflessione sulla costruzione delle identità culturali e nazionali in un contesto geopolitico instabile e nel periodo di transizione tra tradizione e modernità. L'analisi dell'ibrido letterario-scientifico al confine di letteratura e storiografia indicherà nello stesso tempo le particolarità della cultura e della storia del territorio di cui si occupa.

Parole chiave: Pola, monografia, identità urbana, Mate Balota

UVOD

Književna monografija *Puna je Pula*, u kojoj Mijo Mirković/Mate Balota neobičnom kombinacijom stilova obrađuje tromilenijsku povijest grada, a posebno iscrpno dokumentira razdoblje naglog razvoja Pule kao glavne austrijske ratne luke, stilski je i kompozicijski vrlo specifičan žanr. Knjigu je autor potpisao umjetničkim pseudonimom, što znači da ju je smatrao književnim djelom, za razliku od, primjerice, monografske trilogije o Matiji Vlačiću Iliriku, u kojoj pretežu znanstveni elementi i koju potpisuje kao Mijo Mirković.

„Ne smeta ništa što se autor gotovo bezbrižno služi različitim i vrlo raznolikim postupcima i metodama, od reportaže, statističkog nabiranja, memoarskog oblikovanja i čiste beletristike najboljeg kova, do novinarskog izlaganja...“, komentirao je Gustav Krklec (pod pseudonimom Martin Lipnjak) hibridnost žanra u jednoj od prvih kritika ove neobične monografije: „Čemu se onda pitati, kojeg je literarnog roda i karaktera ova proza: naučnog, publicističkog, pjesničkog? – kad je u njoj profesorska akribija dr. Mije Mirkovića sva prožeta i natopljena gustom poetskom emotivnošću Mate Balote. Čitav je čovjek u njoj, učenjak i pjesnik podjednako, i ne samo to. U njoj je đak, radnik, zatvorenik, novinar i mornar, agitator i borac, doktor ekonomskih nauka i istarski seljak...“ (Lipnjak, 1954).

Anticipirajući interese suvremene kulturologije, Mirković/Balota u *Punoj Puli* urbani identitet artikulira pišući ‘povijest odozdo’ i kombinirajući mikropovijest, povijest mentaliteta, povijest svakodnevnog života, usmenu, ali i povijest svog privatnog života (Duda, 2002, 97). Autor detaljno dokumentira procese intenzivne urbanizacije i modernizacije i pretvaranja zapuštene malarične pokrajine s početka 19. stoljeća u europsku metropolu, preispisujući kulturnu povijest istarskog urbaniteta iz perspektive lokalnog življa i ujedno artikulirajući grad kao prostor akumuliranog kulturnog sjećanja. Takva historiografija u formi intermedijalnog i intertekstualnog, gotovo postmodernističkog mozaika nosi u sebi i elemente književnog diskursa, autobiografije, komunikacijskih i znanstvenih medija. Nastalo u komunikaciji predmodernizma tradicionalne kulture (u kojoj je odrastao) i modernizma srednjoeuropske civilizacije (u kojoj se kao autor intelektualno razvijao), Balotino je stvaralaštvo ujedno formalno obilježeno i postmodernističkim karakteristikama svog okruženja: trajno nestabilna, fluidna i rubna geopolitička situacija, nesigurnost u definiranju politika identiteta, karakteristična nestabilnost u kulturi, uvjetovana i posredovana ideologijom i postmoderna pozicija konstantne izmještenosti raseljenog autora uvjetovali su i hibridnost žanra. Na (post)modernistički postupak, osim spomenute multiperspektive i pozicije pripovjedača-autora (zbog čega je cijela monografija autoreferencijalna na individualnom, autorskom planu kao i na nivou grada i njegovog zaleđa), ukazuje i stilski neujednačenost, nekongruen-

tnost dijelova, diskontinuitet naracije i mješavina narativnih tehnika (Lešić, 2008, 422). Očito, ne radi se o čistoj fikciji koju krasi „značenjski višak prikaza“ (Biti, 2000), već se dapače, vjernim izvještavanjem o povijesnoj stvarnosti, preciznim navođenjem izvora i arhivske građe, te iscrpnim dokumentarizmom ova memoaristika i povijesna kronika približava znanstvenoj studiji čiji je cilj dokazati središnju hipotezu: da je Pula u svojoj višemilenijskoj povijesti prosperirala uvijek i samo kad je funkcionirala u sklopu šireg zaleđa: zlatne faze razvoja grada bile su rimska i austrougarska vladavina, a autor je pretpostavio da će do sličnog razvojnog uzleta doći nakon pripojenja Istre matici zemlji. Stoga, uz propitivanje modela urbanog razvoja i analizu važnog perioda tranzicije usmene, ruralne, predindustrijske u modernu urbanu, pismenu kulturu, kao i detaljan pregled političkih odnosa u modernoj povijesti, koji su od Pule u jednom za cijelu Europu važnom periodu napravili centar društvenih zbivanja, monografija pruža i obilje materijala za istraživanje procesa urbanizacije i stvaranja urbanog identiteta lokalnog stanovništva, što su i neki od ciljeva ovoga rada.

Ključni događaj, koji je Mirković/Balotu i potaknuo da u jesen 1953., „o tridesetpetoj godišnjici 1918.“ literarizira povijest grada, bilo je šest prevratnih dana narodne vlasti u Puli (od 31. listopada do 5. studenog 1918.), nakon čega je talijanska vojska preuzela vlast. Mirković je, kao svjedoka i sudionika tih zbivanja, cijelog života duboko zaokupljalo pitanje neuspjeha prvog pokušaja uspostavljanja narodne vlasti u Istri. Prvi put svoje je ideje pokušao artikulirati u Krležinom „Pečatu“ 1939. godine, pod naslovom *Kako je to zapravo bilo u Puli 1918.* (Balota, 1939). Međutim, pravi povod za pisanje knjige koja je dugo sazrijevala bilo je izbijanje tršćanske krize 1952., a koja je kulminirala u listopadu 1953. Počeo ju je pisati u kolovožu 1952., kao vlastiti umjetnički i stvaralački argument u prilog potvrdi istarske borbe za sjedinjenje. *Puna Pula* objavljena je 1954. godine, u doba Londonskog memoranduma i konačne realizacije revidiranih odluka Pariške mirovne konferencije.

Posljedica dinamičnog geopolitičkog i kulturno-povijesnog konteksta u kojem je djelo nastajalo je i spomenuta specifična hibridnost žanra, u kojem logično funkcioniraju i novi smisao dobivaju i produkti komunikacijskih medija, poput fotografija, izvještaja i faksimila originalnih dokumenata. Osim same građe, Balota je iz komunikacijskog medija, koji je (kao mladi novinar „Hrvatskog lista“ u Puli) prvi savladao, preuzeo i karakteristične postupke, čime djelo dobiva književno-dokumentarni karakter, a aktualna ili povijesna zbivanja autentičnost, životnost i neposrednost radnje. Prema Pavlu Pavličiću „komunikacijski su mediji za književnost čest izvor intermedijalnoga materijala...Osobito je to karakteristično za ona razdoblja koja inzistiraju na ulozi književnosti u zbilji i na potrebi da literatura u stvarnosti intervenira...pri čemu citati iz komunikacijskih medija preuzimaju na sebe ulogu izvješća o zbilji“ (Pavličić,

1988, 178). Književnost često uspostavlja intermedijalni odnos i sa znanstvenim medijima. Bliska povezanost znanstvenog pristupa i povijesnog svjedočenja s jedne, te književnosti s druge strane, ukazuju na kompatibilnost jednog i drugog načina spoznavanja stvarnosti, ali i na eventualnu nedostatnost svake od njih da samostalno opišu i objasne živu realnost povijesnih zbivanja. U zavičajnoj memoaristici Balota se koristi književnim sredstvima kako bi tekst približio čitaocu, ali i da bi autentičnu povijesnu građu obogatio novim značenjskim i vrijednosnim dimenzijama.

Takav multidisciplinarni pristup rezultirao je povremenom stilskom neujednačenošću i kompozicijskim neizgrapnostima, no istovremeno, originalnost ove esejističko-memoarske proze neke kritičare uvelike podsjeća na kapitalne mediteranske monografije Fernanda Braudela, „koje su neponovljiva kombinacija akumuliranih ogromnih znanja o predmetu (Mediteranu), izrazitog senzibiliteta što ga autor njeguje prema istome, no i vrhunskog stila kojim se sve to ispisuje stranicama i stranicama. U Braudelovu slučaju opisana je kombinacija producirala književni žanr koji je negdje između putopisa, feljtona, reportaže i intimnog dnevnika...” (Lužina, 1997), a sličan je hibridni oblik i Balotina memoarska proza.

Originalni književno-povijesni kolaž najbliži dokumentarnoj monografiji istovremeno funkcionira i kao književna panorama povijesti grada, znanstvena analiza gospodarskog razvitka, ali i kao kulturni katalog artikulacije istarskog urbaniteta. Zbog bogatstva podataka i širine povijesnog pregleda koje nudi jedinstven je, vrlo popularan i često citirani izvor. Uz dokumentirana svjedočenja o ubrzanoj modernizaciji i urbanizaciji, kozmopolitskom ozračju, bogatom kulturnom životu i gostovanjima poznatih književnika, poput Karla Krausa i Hermanna Bahra, Mirković/Balota je prvi iznio i podatke o boravku Jamesa Joycea u Puli:

„Brzina razvitka i kvalitete ljudi učinili su, da je Pula dobila više velegradski karakter od drugih gradova na Jadranu, da je život bio više velegradski nego na Rijeci, u Trstu ili u Mlecima. Mornarica i njen mnogonarodni sastav davali su Puli i međunarodni i kozmopolitski žig. Prvi broj „Polaer Tagblatta“ 1905. donosi oglas, u kojem se traži učitelj japanskog jezika. Osniva se škola jezika po Berlitzovoj metodi, na njoj se uči engleski, francuski, njemački, hrvatski i talijanski. Ona je smještena na drugom katu kuće br. 1 tadašnje ulice Clivo San Stefano, danas Ulice Slavka Grubiše. Na toj je školi neko vrijeme (od studenog 1904. do ožujka 1905., oko četiri mjeseca) bio učitelj engleskog jezika kasnije mnogo poznati svjetski pisac James Joyce. Tada su mu bile 23 godine, bio je već oženjen i stanovao je u namještenoj sobi kuće u Medulinskoj ulici stari br. 7. Imao je plaću od 6,6 funti mjesečno, više nego austrijski poručnik¹“ (Balota, 2005, 99).

KNJIŽEVNA ARTIKULACIJA URBANE ZBILJE

Grad kao kulturno konstruirana stvarnost relativno je kasno ušao u hrvatsku književnost, s obzirom na usporen proces urbanizacije na našim prostorima (izuzev Dubrovnika kao specifične urbane strukture dugog trajanja). Pula u tom smislu predstavlja posebno zanimljiv model istraživanja urbanog književnog iskustva, jer je, nakon intenzivnog razvoja u drugoj polovini 19. stoljeća pred Prvi svjetski rat postala drugi po veličini hrvatski grad! (Nemec, 2010, 5). Dinamiku procesa nagle urbanizacije i modernizacije i pretvaranja zapuštene malarične pokrajine u europsku metropolu prvi je detaljno dokumentirao upravo Mirković/Balota u svojoj monografiji, preispisujući kulturnu povijest istarskog urbaniteta s aspekta lokalnog življa i ujedno artikulirajući grad kao prostor akumuliranog kulturnog sjećanja.

Već u prvom, književno najuspjelijem i često citiranom poglavlju (*Puljski zaliv*) s posebno sugestivnim opisima pulskog zaljeva, koji su prve otkrile „pronice oči umornih moreplovaca iz stare Helade“, drevnih Argonauta, autor uvodi prvi od mitova bitnih u konstrukciji kulturnog identiteta grada. Pišući o povoljnom prirodnom i geostrateškom položaju pulskog zaljeva, koji je dugo bio neiskorišten, Mirković/Balota na samom početku teksta iznosi svoju ključnu (znanstvenu) tezu, da su „trebale mnogo veće snage i mnogo jači interesi od lokalnih i regionalnih, koji će ne samo zaštititi grad i zaliv, nego ih i upotrijebiti i razviti... Život u puljskom zalivu bujao je samo u velikim okvirima i s velikom pozadinom. Snaga je Pule dolazila i u rimsko i u bizantijsko vrijeme i kasnije od njenog odnosa i funkcija prema istočnoj obali Jadrana i prema pozadini te istočne obale, području Save i Drave, Dunava i Bosne. Ona je bila nešto samo onda, kad je nešto bila u Iliriji. Kad bi puljski zaliv izašao iz velikih okvira i skupa s gradom ostao nezaštićen, njegov bi grad srljao iz opasnosti u opasnost...” (Balota, 2005, 9-10).

Vraćajući se retrospektivno u daleku prošlost, autor preuzima ulogu kroničara razvojnih uspona i padova, povijesnih diskontinuiteta koji su ostavili traga na urbanom identitetu: „Od pojave rimskih legija u ovome zalivu do razaranja Pule od Anglo-Amerikanaca 1945. Pula je bila u tih dvadeset stoljeća nebrojeno puta osvajana, darivana drugima, više objekt nego subjekt, paljena, razarana, pljačkana...Više puta je kuga, još pogubnija od rata i glada, uništavala stanovništvo. Poslije nje (1371, 1527, 1631) sela bi potpuno izumrla, krovovi bi se kuća rušili, obrađivanje zemlje prestalo, i na selu i u gradu zavladała bi pustoš, dok ne bi ruke i dovedena stoka novih stanovnika ponovno preorali ledinu“ (Balota, 2005, 10-11).

Slijedi iscrpna politička analiza odnosa i sukoba interesa raznih vladara, od Ostrogota, Bizantinaca, Franaka,

1 O tome piše Balotin sin Vladimir Mirković u feljtonu *Mladić James Joyce u Puli*, objavljenom u časopisu „Horizont“, na temelju svjedočenja daktilografinje Dragice Globočnik, čija je majka Amalija u jesen 1904. kao tajnica „Berlitzove“ škole u Puli, zaprimila mladog Joycea na novo radno mjesto; vidi Černjul (1987, 72-75).

akvilejskog patrijarha, markgrofa Istre, feudalnih gospodara grofova austrijsko-njemačkih, Genove, Venecije, Napoleona, do Austro-Ugarske, čija je vladavina ostavila traga u kulturnoj povijesti grada. Autor je posebno kritičan prema razdoblju venecijanske vlasti, koja je dovela do potpune urbane degradacije: „Posljednja dva vijeka mletačke vlasti nad Pulom, 17. i 18., bila su najžalosnija u povijesti puljskog zaliva i grada. Dok su se na svim stranama Europe i novoga svijeta razvijale proizvodne snage, život u puljskom zalivu bio je na izdisaju...“ (Balota, 2005, 13). Književni prikaz umirućeg grada, kojeg je dokrajčila malarija, izrazito je naturalistički.

Nakon povijesnog pregleda, Balota sistematski raščlanjuje kulturno-geografske i geopolitičke karakteristike pulskog zaljeva i okolnih naselja kao elemente urbanog identiteta: razvojni usponi i padovi posljedica su upotrebe i korištenja zaljeva, jer je i sam grad stvoren radi njegove upotrebe. U oba povijesna perioda, kad je puljski zaljev korišten kao luka velikih carstava, ta su carstva bila u naponu razvitka i poslala su u perspektivnu koloniju najbolje od svojih proizvodnih mogućnosti, organizacijskih sposobnosti i stvaralačkih snaga: „Pula je postala rimska kolonija, Colonia Julia, onda, kad se Rimsko Carstvo širilo prema istoku, prema Panoniji, i tada su se u njoj nastanili građani, koji su došli iz Rima s osigu-

ranim visokim dohocima i velikim pravima za sebe. Oni su se nalazili u neprijateljskoj porobljenoj zemlji, između tuđih naroda, pokoreni ali ne rezignirani, koji su neprestano bili spremni na ustanak...“ (Balota, 2005, 18). Kad je u drugoj polovini 19. stoljeća jedan od najljepših i najupotrebljivijih zaljeva na svijetu ponovo došao u veliki okvir i vršio funkciju organa daleke i velike pozadine na sjeveru i istoku, veliki urbanistički i znanstveni napredak dao mu je, osim europskog standarda, i kozmopolitska obilježja. No, i austrijska vlast ima kolonijalni karakter, ukazuje Balota, uvodeći u analizu elemente postkolonijalnog diskursa: „Iako u drugom vremenu, u drugom gospodarskom sistemu, pri daleko većem razvitku proizvodnih snaga i pri kapitalističkim proizvodnim odnosima, Austrija je, od 1846. dalje stvarala od Pule koloniju...“ (Balota, 2005, 20), koja je ipak, zahvaljujući jakom gospodarskom zaleđu, bila toliko jaka, da je privukla i neke njemačko-austrijske pionire, poput baruna Kupelwiesera, koji je zapušteno i malarično brijunsko otočje pretvorio u elitnu svjetsku destinaciju.

No i ta je moćna kolonija nestala slomom Austrije 1918.: „Tako su nestale kolonije stranaca stvorene u puljskom zalivu u dvije tisuće godina. Od njih, osnovanih na tuđem tlu, bez veze s narodom, sa zemljom, s pozadinom, ostalo je samo kamenje, spomenici i grobovi,

Sl. 1: Pula - glavna austrijska ratna luka
Fig. 1: Pula, main austrian naval port

trulež i smrt. Samo narod, narod naš slovinski, hrvatski narod, koji je nadživio Gote i Bizantiju, Franke i Langobarde, austrijsko-njemačke barune i umiruće anemične građane mletačke epohe, Austriju i Italiju (talijanska vojna i civilna birokracija i malograđanstvo povezano s njom pobjegli su poslije 1945. kao i austrijski 1918.) uvijek je tu, uvijek u zemlji, nogama duboko zakorijenjen u njoj i organski vezan s njom...” (Balota, 2005, 24).

U ključnim poglavljima *Početak* i *Razvitak je ubrzan* autor rekonstruira kulturno-povijesni kontekst intenzivnog urbanističkog razvoja od sredine 19. stoljeća, kada je Pula izabrana za glavnu austrijsku ratnu luku, a sam car Franjo Josip polaže temelje Arsenalu. Zbog strateške važnosti grad se ubrzano urbanizira i naseljava mornaričkim službenicima i njihovim obiteljima iz cijele Monarhije, da bi nakon nekoliko desetljeća od zapuštenog i malaričnog provincijskog gradića postao dinamični i moderni srednjoeuropski i mediteranski *metropolis*. Preokret u razvoju označila je odluka danskog admirala Hansa Bircha Dahlerupa, prvog komandanta austrijske mornarice preseljene iz Venecije u Pulu, koji je vizionarski odabrao pulski zaljev za njezino sjedište. Nakon obilaska istočne jadranske obale, koja ga je podsjetila na Norvešku po prirodi, izgledu obale, karakteru i običajima stanovnika, „pri povratku u Pulu i dok se u njegovu parnu jahtu *Morski galeb* tovario ugljen, admiral Dahlerup šetao je po palubi i prvi put mu je ‘sinulo, da treba nasuti čitavu sjeveroistočnu uvalu puljske luke i tako dobiti prostor za arsenal, koji može postati najljepši na svijetu po prostranosti i prikladnosti’...Dvije godine kasnije (1853.) Pula je već postala glavna ratna luka austrijskog carstva” (Balota, 2005, 41).

U poglavlju *Razvitak je ubrzan*, koje obiluje arhivskom građom i statističkim podacima, pratimo intenzivan proces urbanizacije i modernizacije Pule i južne Istre: izgradnju puljskog arsenala (1856.), vodovoda (1859.), kasarni, mornaričke bolnice (1866.), zavoda, mornaričke komande, novih stambenih četvrti. Prve urbanističke projekte i planove za izgradnju mornaričkih objekata izgradio je Poljak Viktor Domaszewsky, upravitelj građevinske sekcije mornarice, koji je, nakon studijskog obilaska Petrograda, Lübecka, Amsterdama, Londona, Liverpoola, Plymoutha, Portmoutha, Pariza i Toulona 1850., primijenio najbolja europska iskustva u izgradnji vojnih objekata na Jadranu. Uskoro (1876.) Pula dobiva željezničku prugu Pula-Divača, a time i spoj na čitav europski željeznički sistem. Između 1870. i 1880. sagrađeno je preko pet stotina novih zgrada ili u prosjeku pedeset svake godine. Grad je dobio plin i električno svjetlo. Početkom 1904. počeo je voziti i električni tramvaj. Razvija se moderni turizam, a promet putnika je toliko intenzivan da je u kratkom roku sagrađeno osam hotela i sedam kavana, u kojima se, osim lokalnih izdanja na tri jezika, čitaju sve europske novine: „U Pulu su dolazile novine iz Beča, Graza, Praga, Zagreba, Ljubljane, Sušaka, Splita, Osijeka, okupiranog Beograda, Krakova, Züricha, Basela, Berlina, njemačke,

češke, hrvatske, slovenske, poljske...” (Balota, 2005, 148-149).

Autor, koji je i sam kao dječak radio na izgradnji utvrde Max na Stoji, detaljno opisuje utvrđivanje grada i luke i stvaranje impresivnog zaštitnog obalnog i kopnenog fortifikacijskog kompleksa: od 6 okruglih tvrđava, po tri sa svake strane, koje su čuvale ulaz u luku od 1866. do 28 utvrda koje su 1910. u tri prstena branile pristup gradu s kopna i mora. U međuvremenu, od 1849. do 1914. traje utakmica u naoružavanju na moru, u kojoj je sudjelovala i Austrougarska, a car Franjo Josip koristi svaku priliku da dođe u Pulu, „da vrši ceremonijalne posjete i primanja, priređuje svečane ručkove na jahti, da gleda grad, koji je posebno sjajno iluminiran u njegovu čast, plamene u Diviću (Areni) gdje se radi izazivanja utiska pale čitava brda smole. On prisustvuje porinuću novih ratnih brodova i u Puli izdaje niz carskih zapovijedi” (Balota, 2005, 53).

U poglavljima *Arsenalci* i *Odnosi u gradu* dokumentirano je naglo proletariziranje južno-istarskih seljaka, koji preko noći postaju „arsenalci”, čineći dugo vremena glavninu radničkog stanovništva industrijskog grada. Vječni putnici između grada i sela, nisu sudjelovali u kolektivnom životu niti jedne zajednice: „prestavši biti čisti seljaci, a ne postavši i čisti radnici, oni su gubili prijašnja svojstva solidarnosti. Bili su jednostavni, disciplinirani, solidni radnici, kojima od rada u arsenalu, rada kod kuće i vožnje tamo i amo nije ni ostajalo vremena i energije, da se drugima bave” (Balota, 2005, 62). Upravljačka hijerarhija u arsenalu zrcalila je i političke odnose: službeni jezik bio je njemački, kao i uprava pojedinih pogona i škole. Kvalificirani stručni radnici, većinom Hrvati i Talijani, nisu se zbog toga mogli identificirati ni s upravom ni s poduzećem, ali ni složiti međusobno. Među arsenalcima su se do 1914. formirale tri skupine: njemačka, hrvatska (odnosno slavenska, koju su podupirali Slovenci, Česi i Poljaci) i talijanska, a takvo je grupiranje odgovaralo i političkom grupiranju u gradu. Iako je socijalistička ideja sjedinjavala radnike, sve se više zaoštravala nacionalna borba između hrvatske, pretežno seljačke većine i talijanske, pretežno građanske manjine, ukazuje autor. Iscrpnom sociokulturnom analizom Balota opisuje socijalna i nacionalna previranja na naglo urbaniziranom, industrijaliziranom i moderniziranom jugu Istre, što dovodi do dramatičnih promjena kulturnog identiteta. Pišući o odnosima „dva kulturna kruga” autor specifičira identitetske sastavnice ruralnog i urbanog identiteta, hrvatskog sela i talijanskog grada, koje koegzistiraju u oštroj opreci:

„Hoteći postati građani, Hrvati iz istarskih sela, koji su dolazili u Pulu, prilagođavali su se građanima i oponašali su građane, primali su jela, odijelo, navike i govor koji su tu našli. Sve je to bilo talijansko. Prije Dobrile, u Dobrilino vrijeme i dugo još poslije toga, čitati i pisati značilo je čitati i pisati talijanski. Kad su ljudi prelazili sa sela u grad, ostavljali su na selu iza sebe ne samo benevrecke i sukneni koret, opanke i klobuk, mijeh, dvojni-

ce i roženice, nego i slavenske crkvene obrede, Kačića i dio slavenske svijesti. U gradu su nalazili talijanski govor, škole i naslage civilizacije. Civilizacija je bila tuđa, ali su je oni primali, da ne bi sami izgledali tuđi i niži“ (Balota 2005:80). U cijelom periodu od 1848. do 1918. talijanska je buržoazija ostala vladajući element u gradskoj upravi, bolnici, trgovini, obrtništvu i u intelektualnim zanimanjima, ističe autor. Austrijska vlast podržavala je, naime, lokalnu vlast užeg talijanskog građanskog sloja, dok većinsko seljačko stanovništvo, istarski Hrvati i Slovenci, nije imalo nikakve preduvjete za kulturno, književno i političko djelovanje. Pitanje nacije i nacionalizma u paralelnim procesima nacionalnog preporoda pokrenulo je pravu političku borbu u rubnoj pokrajini, te politiziralo usmenu, dotad apolitičnu ruralnu kulturu istarskog sela, čime je ujedno započela borba „naroda bez povijesti“ za očuvanje opstojnosti kulturnog identiteta, protiv kulturno-političke akulturacije i njene krajnje posljedice – asimilacije (Bertoša, 1985, 25). Ti su sporovi išli na ruku austrijskoj nacionalnoj politici koja je s jedne strane favorizirala germanizaciju, a s druge plašila iredentizmom i panslavizmom, dajući koncesije sad jednima, sad drugima, prema poslovici „podijeli pa vladaj“, i s uspjehom upravljala situacijom u Istri sve do kraja svoje vladavine (Darovec, 1997, 74).

Ubrzani razvoj grada i intenzivne migracije te nagle sociokulturne promjene dovele su do porasta socijalne bijede i kriminala: „S naglim razvitkom, sa stanovništvom, koje svake godine dolazi novo izvana, heterogena nacionalno i socijalno, s kolonijalnim i kolonizatorskim karakterom, Pula je imala mnogo bijede, mnoštvo paupera, raširenu prostituciju, legalnu i nelegalnu i mnogo kriminala...U gradu su se događale provale, prevare, pokušaji samoubojstva i ubojstva...Poneki pustolov iz arsenala, kako bilježi policijska kronika, glumio bi zaljubljenost u djevicu plaćene ljubavi iz jedne od 4 ili 5 javnih kuća, kad je djeвица imala novaca, i obećavao joj brak, dok ne bi ona povjerovala i predala mu uložnu knjižicu...Prevarene matere ostavljale su sitnu novorođenu djecu pred vratima oca. Raspuštena djeca gađala su kamenjem prolaznike i prozore. U samoj su se gradskoj općini dešavale pronevjere, u koje su bile upletene desetine ljudi...“ (Balota, 2005, 82).

Posebno se detaljno analiziraju politički odnosi i neravnopravna ekonomska snaga, koja je dovodila i do supremacije na kulturnom i političkom planu: „U prvo vrijeme uspona Pule Hrvati se nisu mogli mjeriti ekonomski ni s Talijanima, ni s Nijemcima. Ekonomska zaostalost stvarala je zaostalost u pismenosti i političkoj svijesti. U vrijeme, kad su se talijanski građanski liberali borili u porečkom saboru protiv austrijskog centralizma i njemačke hegemonije i za ujedinjenje s Italijom, naši su svećenici i kanonici nastojali pritisnuti Talijane u kut, lomajući po zraku papirnatim adresama vjernosti dinastiji. U to je vrijeme Pula postajala radnički grad, radnici Hrvati osjećali su se iskorišćivani od organa baš toga carskog doma, lojalnost dinastiji za njih nije mo-

gla biti ozbiljna životna stvar“ (Balota, 2005, 93-94). Agresivna germanizacija doprinijela je stvaranju provincijske solidarnosti Hrvata i Talijana Pule, fronte Istrana protiv došljaka. Ta je solidarnost bila uperena protiv prodiranja militarizma u javni život i društvene odnose, protiv germanizacije i protiv jačanja austrijsko-njemačke kolonije. Talijani su taj istarski provincijalizam koristili prvo u borbi protiv Nijemaca, a kasnije u borbi i protiv samih Hrvata, nazivajući barbarima sve protiv kojih su se borili, pojašnjava autor: „Ponižavajući izraz za Nijemca bio je ‘njoki’, za Hrvate i Slovence ‘ščavi’. Blaži, opet ponižavajući izraz za Hrvate bio je ‘ćići’“ (Balota, 2005, 83).

U informativnom presjeku preporodnih zbivanja, koja su ojačala ekonomske, kulturne i političke pozicije istarskih Hrvata, ističe se kulturni rad biskupa Strossmayera i Dobrile, Matka Laginje i Josipa Krmpotića koji 1898. dolazi u Pulu kao poslovođa prve hrvatske tiskare, čime su stvoreni uvjeti da „Naša sloga“, koja je izlazila u Trstu od 1870. prijeđe u Pulu (Balota, 2005, 95). Balota dokumentira i osnivanje Pazinske gimnazije (1899.), Ćirilometodske družbe u Puli (1893.), Istarske posujilnice (1891.) i Narodnog doma (1908.). Družbin projekt otvaranja narodnih hrvatskih škola, širenje čitaonica i knjižnica dali su veliki poticaj prosvjeti i jačanju nacionalne svijesti, a s razvojem kulturne i ekonomske snage hrvatskog građanstva rastao je i politički utjecaj. I grad i njegovo zaleđe radili su za arsenal i mornaricu, tako da se i pored znatnog uvoza iz cijelog carstva za potrebe snabdijevanja glavne ratne luke razvijala i lokalna ekonomija i uslužne djelatnosti.

Poglavlja *Ratni dani* i u *U mornaričkoj kasarni* analiziraju zbivanja u gradu tijekom Prvog svjetskog rata, koji ga zahvaća upravo na vrhuncu razvoja, kad s gotovo 100.000 stanovnika predstavlja carstvo u malom. Kulminacija narativnog toka obilježena je uvođenjem autobiografskog diskursa i obrtnjem pripovjedačke perspektive, što nam omogućava da, paralelno s pregledom međunarodne političke situacije, početak rata pratimo iz direktnog svjedočenja mladog mornara i novinara. Dokumentarističkim izvještavanjem o dramatičnim zbivanjima, autor nas uvodi u kulminaciju ratne drame, poraz i rasap moćne europske imperije i degradaciju njezine glavne ratne luke.

Poglavlje *Šišanska ulica br. 24* dokumentira razvoj modernog novinstva u Istri: na adresi tiskare Josipa Krmpotića od 1915. do 1918. tiskan je „Hrvatski list“ i dnevne novine na talijanskom i njemačkom jeziku, a mladi Mirković izučio novinarski zanat: „Novo u tome pisanju bila je neposrednost i stvaranje sigurne veze s čitačem u Puli i na brodovima, iznošenje njihovih briga, strahovanja, misli i pregnuća, novo je bilo otvoreno poniranje u život mase, seljaka i radnika, obrađivanje motiva njihova svakidašnjeg života i patnje, hrane, bolesti, umiranja, škole, zdravlja, klasnih odnosa na selu, koji su se tada jako zaoštravali i postali vidljivi i jasni...“ (Balota, 2005, 165). Kraj rata stvara i nove odnose snaga, a

pulski mornari utemeljuju narodnu upravu i objavljuju "jugoslavensku rezoluciju" (Balota, 2005, 271). *Zapisi* dokumentiraju originalne programske točke o stvaranju nove socijalističke jugoslavenske države radnika i seljaka. Poglavlje *Raskid* registrira kratkotrajno preuzimanje vlasti od strane Narodnog vijeća, a uzroke propasti prve narodne uprave Balota nalazi u neorganiziranosti, nemoci i nepovezanosti akcija novog vodstva. *Šest dana* trajala je hrvatska i jugoslavenska vojna i civilna vlast u Puli, od 31. listopada iza ponoći do 5. studenog poslijepodne. Talijanska vojska, koja je u Pulu stigla u ime pobjedničke koalicije slijedom odredbi tajnog Londonskog ugovora iz 1915., dočeka je kao okupacijska. Poglavlje *Iza toga* slika grad pod novom talijanskom vlašću, a autor registrira progone svih istaknutih intelektualaca i narodnjaka. Opsežnu monografiju zatvara poglavlje *Divizije*, koje retrospektivno donosi pregled narodne borbe u Istri.

IDEOLOŠKA PROIZVODNJA ZNAČENJA

Za razliku od tradicionalnih pristupa književnim djelima, orijentiranih na pozitivistički pristup samom umjetniku ili na mimezu, suvremene teorije usmjerene su na istraživanje društvene i ideološke proizvodnje značenja. Pritom se kao ključna nameću pitanja ideološke vrijednosti i interesa koji oblikuju svaki prikaz, načina na koje pripovjedni tekstovi strukturiraju shvaćanje subjekta, nas samih, pa time i „drugih“, kako artikuliraju identitet: u fokusu interesa su pitanja ideologije, politike, etike, etniciteta, klase... Kroz Lyotardove „velike pripovijesti“, ideološke naracije, kulture „pričaju sebi“, uvijek u suodnosu s Drugim i drugačijim. Tako se posreduje specifična slika svijeta i gradi identitet. Polazeći od pretpostavke da pripovijest ima središnju ulogu

u prikazu i tvorbi identiteta, književna i kulturna teorija krenula je od strukturalističkog pitanja „što čini priču“ prema poststrukturalističkom problemu „što priča čini“, tj. na koji način konstruira, promovira, održava i reproducira određenu sliku svijeta, identitete i ideologije. Suvremeni postkolonijalni i postmarksistički kritički pristupi redefinirali su u tom smislu naratološka promišljanja, razotkrivajući moć priče kao ideološkog formanta naše svijesti o svijetu i kreatora kulturnog identiteta (Lešić, 2008, 251).

Postmoderna teorija pripovijedanja pitanje konstativa/priče/istine zamjenjuje pitanjem performativa/diskurza/učinka, čime politika i etika postaju ključne za performativni obrat teorije pripovijedanja (Pternai, 2005, 114 i Biti, 2002). Naglasak se premješta s pitanja vjerodostojnosti i istinitosti na pitanje političko-etičkih učinaka koje pripovjedni tekst proizvodi. Zanima nas, dakle, što određeno pisanje čini, tekst kao akcija, njegove strategije i taktike, recepcija i učinkovitost pripovijedanja (Burke, 2006, 101).

Postmoderni relativizam osporio je apsolutizam univerzalnih vrijednosti, ukazujući da postoje tek lokalne i kontingentne istine koje nastaju kroz kulturne sustave kao odgovor na potrebu za dominacijom, opstankom i samopotvrdom određenih kolektiviteta. Nakon što je strukturalistička naratologija uvela kategoriju pripovjednog teksta, kao temeljnog načina na koji ljudi razumijevaju sebe i svijet oko sebe, svi su književni oblici postali jednakovrijedan predmet književno-znanstvenog proučavanja. U sklopu tog proširenog pojma književnosti, koji uz roman u teorijska razmatranja uključuje i ispovjedne, eruditsko-intelektualne, enciklopedijske i hibridne oblike proze analizirat ćemo i Balotinu monografiju. Naratologija, naime, uvriježen pojam umjetničke proze (*fiction*) zamjenjuje neutralnijim i obuhvatni-

Sl. 1: Pula – Arena
Fig. 1: Pula, Amphitheatre

jim pojmom pripovjednog teksta (*narrative*) koji briše granicu između mita i romana, usmenih i pismenih oblika, znanstvenog i književnog pripovijedanja (Barthes, u Biti, 1992, 47-78). Zahvaljujući demokratskom proširenju dotadašnjeg područja književnosti, pripovjedni tekst dao je i tzv. "narodima bez povijesti" mogućnost samoreprezentacije, pohranjujući iskustvo onih koji dotad nisu imali pristupa "višim" žanrovima.

Naratologija je otvorila i pitanje povijesnog diskursa, odnosno odnosa povijesnog i fikcionalnog pripovijedanja, pri čemu se i historiografija počinje promatrati kao retorička praksa, koju se čita kao autoreferencijalnu strukturu o etičko-političkom diskursu povjesničara. Nakon brisanja modalnih i žanrovskih granica među tekstovima, pitanje literarne dimenzije historiografskih tekstova (i obratno) postalo je uobičajena praksa. Istražuje se zbog čega su pojedini fikcionalni ili nefikcionalni žanrovi ideologičniji, odnosno efikasniji u artikulaciji, stvaranju i posredovanju identiteta, nacionalnog mita ili socijalne ideje. U tom smislu analizirat ćemo i dosad nedovoljno istražene aspekte Mirkovićeva/Balotina stvaralaštva.

MODEL POSTKOLONIJALNOG PREISPISIVANJA POVIJESTI

Balotinu monografiju možemo čitati kao model velike kulturne naracije, i to naracije hrvatskog nacionalnog identiteta, koji se gradi u opreci s konkurentnim ideološkim (nacionalnim) narativima, a ujedno funkcionira i kao model postkolonijalnog preispisivanja povijesti. U prethodnoj analizi uočili smo da Balota identitet istarskog hrvatskog puka gradi u opreci s kulturnim pričama stranih zavojevača i građana, pri čemu je daleko najkritičniji prema razdoblju mletačke vlasti koje je bilo „najžalosnije u povijesti puljskog zaliva i grada“: „Samo narod, stari naš slovinski, hrvatski narod, koji je nadživio Gote i Bizantiju, Franke i Langobarde, austrijsko-njemačke barune i umiruće anemične građane mletačke epohe, Austriju i Italiju (talijanska vojna i civilna birokracija i malograđanstvo povezano s njom pobjegli su poslije 1945. kao i austrijski 1918.), uvijek su tu, uvijek na zemlji, nogama duboko zakorijenjeni u njoj i organski vezani s njom...narod koji hiljadu godina nije tu uzmakao ni pred kime ni pedlja. Samo se njegova pokoljenja neprekidno tu redaju, pravilno, prirodno i zakonito“ (Balota, 2005, 24). Već na prvi pogled uočljiva je nacionalna i ideološka mitologizacija, odnosno narativna konstrukcija i interpretacija istarske povijesti, koja je donekle razumljiva s obzirom na postkolonijalni kontekst u kojem je nastala. To je narativ koji „oprirroduje“ i esencijalizira pravo na teritorij kolektiva, koji je „odstranio nejednakost između naroda i klasa i uklonio kolonizatorske odnose, te stvorio prvi put u dvije tisuće godina jedinstvo između Pule i Istre, između grada i sela, bratstvo i jedinstvo naroda“ (Balota, 2005, 24). U tekstu se jasno iščitava ideološka homogenizacijska funkcija, koja književnosti daje ulogu sredstva za ispisi-

vanje kolektivnog identiteta u društvenu stvarnost.

Novi se kulturni identitet pritom gradi u konfrontaciji s kulturom dotadašnjih kolonizatora, pa je i cijela multikulturalna povijest grada i regije prikazana kao kontinuirani konflikt sela i grada, lokalnog stanovništva i stranih osvajača: autor tako „tjesnogrudnim građanima, sebičnim lihvarima, sitnim cjepidlačarima, ulizicima i intrigantima“ koji su „dva tisućljeća živjeli u iluziji da su i dalje kolonizatori u tuđoj zemlji i među tuđim narodima i da im je jedini zadatak da drže u podložnosti narod oko grada i u pokrajini koji ih je hranio“ suprotstavlja „mudre hrvatske župane svuda tuda oko Pule, u svakom selu, zaseoku i štanciji ...koji su radili zemlju, čuvali stoku, sadili masline i loze, sjekli šumu, palili vapno i lovili ribu i čekali strpljivo...da nestane i samih takvih ukletih građana“ (Balota, 2005, 18-19). Kompleksan odnos sela i grada uvjetovan je ideološkim stereotipnim obrascima i negativnim projekcijama prvih generacija istarskih intelektualaca koji, zahvaćeni burnim političkim promjenama, raskidaju tradicionalne veze s ruralnom sredinom i kroz emancipatorski društveni angažman potaknut preporodnim zbivanjima i intenzivne kontakte s europskom civilizacijom grade vlastiti nacionalni i kulturni identitet, propitujući urbane modele suživota i preispisujući kulturnu povijest grada i njegovog zaleđa. Pritom se kao ključni oponent, uz ekonomski razvijeniju i jaču njemačko-austrijsku koloniju predstavlja „gospodarski slabije no politički zrelije, te kulturno i politički naprednije talijansko građanstvo“, koje je „u vijeku razvitka nacionalizma isticalo suvremenu nacionalnu ideju narodnog ujedinjenja... nasuprot monarhističko-carsko-kraljevske fikcije vjernosti habsburškom domu“ (Balota, 2005, 93). Analizom povijesnih modela suživota multikulture pulske kolonije, kroz ideološki definirane opreke gradi se i novi urbani identitet istarskog puka. Selekcijom događaja i radnji iz historijskog niza povijest se pretvara u pripovijest, kako bi se čitatelju komunicirao pristupačan narativni slijed, kojim će ovjeravati kolektivni (konkretno nacionalni ili sociokulturni) aspekt vlastitog identiteta. Narativnim strukturiranjem pri/povijesti i njenim protezanjem kroz više društvenih sistema i povijesnih epoha, povezuje se porijeklo i budućnost narodnooslobodilačkog pokreta, dok se, s druge strane, iscrpnim dokumentiranjem iz arhivske građe, koje nadopunjuje osobno svjedočanstvo, ističe nefikcionalnost, objektivnost i vjerodostojnost pripovijedanja. Ključan nacionalnointegracijski aspekt ove proze odredio je izbor pojedinih događaja kao relevantnih za tok povijesne radnje, tako da i sam postupak selekcije uključuje ideološku perspektivu.

Autor ipak nije nacionalno isključiv, već naprotiv, vrlo istančano ukazuje na kulturne posebnosti i razlike, posebno u dijelovima u kojima književnim sredstvima oslikava ozračje multikulturalne tolerancije u austrijskoj mornarici: „Na takvim ratnim brodovima, na kojima bi iznenadno čas zatitrala sitna erotična lirski talijanska melodija, čas zaorila teška i snažna hrvatska epika Dal-

macije i Istre, gdje su se Talijani osjećali duhovitijima a Hrvati jačima, gdje su oficiri sjedili zavaljeni u počivaljkama na krmi, s fesom na glavi, sa svilenim grimiznim papučama na nogama, s čibukom u zubima, vedri sredozemnomorci, koji su glumili orijentalce... "(Balota, 2005, 31). Solidarni u mornaričkoj svakodnevnici („čitali smo iste novine, brinuli iste ili slične brige, jednako reagirali, mrzili i oduševljavali se"), slobodno vrijeme mornari glavne carske luke koristili su za čitanje novinskih vijesti i diskusiju o mogućnostima i načinima stvaranja vlastitih nacionalnih država i njihovom ustrojstvu: „Jugoslaveni o svojoj, Česi o svojoj, Poljaci o svojoj"... O nacionalnom ujedinjenju ljeta 1917. u Puli su, uz njih, raspravljali i Ukrajinci i Rumunji, te najopreznije, Talijani: Austro-ugarska se tako upravo u ratnoj mornarici cijepala na sastavne dijelove (Balota, 2005, 149-150). Multietnička simbioza u gradu ogleda se i u pregledu kulturnih događanja, organiziranih za pripadnike mornarice svih narodnosti: književne i glazbene večeri, dobro posjećena kazališna gostovanja njemačkih, austrijskih i čeških skupina, hrvatske opere, kino-predstave i pokladni plesovi koji su okupljali najraznovrsnije skupine, civilne i vojne i davali oduška „discipliniranoj inventivnosti Nijemaca i vojničkim formalizmom ukočenoj fantaziji južnjaka s Jadrana" (Balota, 2005, 104).

Najveći dio monografije Balota je posvetio najdinamičnijoj fazi razvoja moderne Pule, koja se od sredine 19. stoljeća, kada je grad izabran za glavnu austrijsku

ratnu luku, poklapa s pokretom nacionalne emancipacije istarskih Hrvata. Paralelno tako pratimo naglu urbanizaciju Pule i uspjehe narodnog preporoda, razvoj multikulturne europske metropole i proces politizacije istarskog puka, panoramu europskih političkih zbivanja i nacionalne odnose Talijana i Hrvata: „Kao građani, Talijani su se osjećali superiorniji prema Hrvatima... Bili su živi, brzi i pokretni. Ali bili su i više prilagodljivi, elastični, okretni... Kao seljaci, Hrvati su bili fizički jači, izdržljiviji... U borbi s prirodnim elementima, sa zemljom i stokom oni su bili tvrdi, uporni, prodorni. Bistriji od građana, oni su lako naučili talijanski... Uvijek smo dozvoljavali, da Talijani budu tvrdoglavi i ne samo da ne uče, nego i da ne podnose naš jezik, da uvijek igraju ulogu kolonizatora, a mi ulogu podvrgnutih" (Balota, 2005, 64-65). U analizi međunacionalnih odnosa Balota kontinuirano koristi postkolonijalni diskurs, u kojem je povremeno zamjetno i stereotipiziranje, uvijek u funkciji definiranja razlike i konstrukcije identiteta. Iako je puno prostora posvećeno nacionalnom pitanju, pristup nije jednodimenzionalan: Balota se bavi i razvojem radničkog i socijalističkog pokreta i revolucionarnim previranjima u proletariziranom industrijskom gradu, naznakama „promjena koje su imale donijeti kraj izrabljivanja, nacionalnom i društvenom" (Balota, 2005, 75). Saznajemo tako da je 1918. Pula bila „najjača radnička konglomeracija u jugoslavenskim zemljama", nosioci revolucionarnog pokreta u Puli bili su mor-

Sl. 1: Mijo Mirković kao mladi novinar "Hrvatskog lista" u Puli 1918.

Fig. 1: Mijo Mirković as a young journalist in Pula in 1918.

nari ratne mornarice i arsenalni radnici (Balota, 2005, 336), no nacionalna razjedinjenost onemogućavala je zajedničku revolucionarnu akciju, iako je neprijatelj bio uglavnom poznat: bili su to „imperijalisti Nijemci i Mađari ili imperijalisti Talijani“ (Balota, 2005, 211–216).

Radi se o velikom narativu nacionalnog i klasnog oslobođenja, u kojem se diskurzivnim i narativnim strategijama reprezentira i konstruira južnoslavenska i socijalistička ideologija temeljena na antifašizmu. Mirković/Balota svoju emancipatorsku naraciju ispisuje u postrevolucionarnom razdoblju, rekonstruirajući ključna razdoblja borbe za nacionalno i društveno oslobođenje, kao i razloge ranijih neuspjeha. Njegova pripovijest o oslobođenju i priključenju Istre matici zemlji ipak prešućuje jedan dio povijesti: poslijeratni talijanski egzodus, koji smatra logičnom povijesnom posljedicom („talijanska vojna i civilna birokracija i malograđanstvo povezano s njom pobjegli su poslije 1945. kao i austrijski 1918.“; Balota, 2005, 24). To je djelomično i razumljivo, jer je i njegova monografija, kao i glavnina jugoslavenske historiografije i publicistike iz tog vremena bila u službi diplomatske borbe za nove zapadne granice i u funkciji dokazivanja legitimiteta jugoslavenskih teritorijalnih zahtjeva.

U tzv. „zonama kontakta“, socijalnim prostorima u kojemu se kulture susreću i međusobno sukobljavaju, u kontekstu asimetričnih odnosa moći, identitet se gradi kroz pripovijesti. U okviru postmodernih teorija diskursa i nacija je „naracija“ – priča o kolektivnom identitetu. Prema naratološkoj teoriji, kako ukazuje Vladimir Biti (Biti, 2002, 7–29), u trenutku kad je spoznajna koncepcija jezika ustupila mjesto komunikacijskoj, odnosno premještanjem naglaska s konstativne na performativnu koncepciju pripovjednog teksta, pripovjedni tekst se počeo promatrati kroz socijalnu profiliranost, a identitet kojemu pripovijest teži više nije toliko spoznajni koliko društveno definiran.

Drugim riječima, u okvirima komunikacijskog modela, naglasak je prvenstveno na društvenoj angažiranosti i ideološkim učincima književnosti na procese redefiniranja i preispisivanja kulturnog identiteta. S druge strane, ako se „pri/povijest razumije kao krunska strategija nacionalne i kulturne identifikacije, nacionalni se identitet pokazuje ambivalentnim liminalnim hibridnim konstruktom koji počiva na isključenjima“ (Bhabha, u Biti, 2002, 157). I veliki se nacionalni narativi grade simboličkim (ili stvarnim) isključenjem drugačijih Drukih, pri čemu interpretacije povijesti s dvije strane granice konkuriraju kao konflikti narativi. U tom kontekstu, i spomenutu kulturološku opreku selo-grad, koja se u hrvatskoj kulturnoj povijesti konstruirala kao nacionalna opreka talijansko urbano-slavensko ruralno možemo čitati kao ideologem u funkciji konstrukcije nacionalnih granica, koji recentna istraživanja dekonstruiraju, ukazujući da se radi o stereotipu konstruiranom u funkciji nacionalne konfrontacije od preporodnog razdoblja naovamo (Dota, 2010, 63).

IZMEĐU KNJIŽEVNOSTI I POVIJESTI

Približavanje književnosti i povijesti u Mirkovićevoj/Balotinoj historiografskoj fikciji možemo čitati i kao upisivanje autobiografskog diskursa u nacionalno-integracijsku historiografsku naraciju. U tom smislu, korisno je ukazati na antropologijsko-etnologijski obrat unutar historiografije, koji je, uvođenjem koncepta mikropovijesti, usmene povijesti i „pisanja povijesti odozdo“ pogodovao razvoju novih modela lokalne povijesti koji u svom fokusu imaju kulturu, povijesne diskontuitete i osobna svjedočanstva, te hermeneutičku interpretaciju (Biti, 2000, 64–81). Autorefleksivni manevar mikropovijesti dokumentacijsku aparaturu tradicionalne historiografije nadopunjuje rekonstrukcijom perspektive sudionika povijesnog zbivanja, pružajući otpor tehnikama ideologijskog zaposjedanja. Ukazuje se na nemogućnost razlučivanja subjektivnih od objektivnih povijesnih prikaza, znanstveno provjerljivih i ideologijski pristranih izvještaja. Pripovjedni tekst promatra se kao kombinacija umjetnički domišljene forme prezentacije kakva prošlog djelovanja i iskaznog čina, koji obuhvaća istovremeno informaciju, selektivnost znanstvenog interesa i objašnjenje interpretativne hipoteze (Biti, 2000). U tom kontekstu promatramo i Balotin stvaralački postupak.

Prethodna analiza pokazala je da, upravo zbog primarnosti društveno-političke motivacije i ideološko-komunikacijske funkcije, autor kombinira pripovjedne strategije imanentne historiografskom i književnom diskursu. Na taj način, povijesna kronika postaje biografija grada, kulturološka studija i dokumentarno-informativna autobiografija. Autobiografski se subjekt oblikuje pod utjecajem nacionalne političke i kulturne zbilje, pa se tako i njegov individualni identitet ostvaruje prvenstveno kroz kulturnu naraciju, priču o kolektivnom identitetu. I analiza naratoloških osobina teksta (na tematskoj i razini izraza, narativnih strategija, pozicije pripovjedača), ukazuje da je ova autobiografska proza tematski usmjerena dokumentarističkom i realističkom prikazivanju događaja vezanih za društveni i nacionalni angažman autora. Naratološke karakteristike ukazuju na modele tradicionalnog oblikovanja narativnog testa u kojem se prati kronologija zbivanja, a deskripcija povijesnih događanja ima primat u naraciji, dok se pozicija pripovjedača mijenja, ovisno o vremenskoj udaljenosti i povijesnom kontekstu, odnosno projekciji političkog, povijesnog i sociokulturnog trenutka (Sablić Tomić, 2008).

U prijelomnim razdobljima, poput onog koje Mirković/Balota obrađuje u svojoj autobiografskoj monografiji, refleks nacionalno-emancipatorske funkcije i socijalnog angažmana obilježio je sve fikcionalne i nefikcionalne žanrove, pri čemu javna uloga angažiranog intelektualca, kulturološki kontekst i okolnosti recepcije uvjetuju i narativne strategije i naratološke osobine korištenih žanrova. Na razini izraza, radi se o polidiskurzivnoj naraciji, u kojoj se izmjenjuju historiografski,

esejistički, poetski i dokumentarni diskurs. Presudnost povijesnih okolnosti definira i prevladavanje konteksta i usmjerenost na vanjska zbivanja, nauštrb unutarnje doživljajnosti autobiografskog subjekta, koja je uvijek u funkciji 'višeg' idejnog, odnosno ideološkog cilja. I strukturu kronike zadao je kulturno-povijesni i politički kontekst: uvodna poglavlja, koja nas uvode u ključne trenutke stvaranja moderne Pule i Istre kontekstualno su određena i predstavljaju svojevrsan kulturno-povijesni i kulturno-geografski okvir, pripovijedajući o specifičnostima povijesti i prostora ovog rubnog područja.

U tom smislu možemo reći da Balotina monografija donekle zaista prati model Braudelovih mediteranskih monografija iz pluralne poli-perspektive društveno-humanističkih znanosti, nudeći nova interdisciplinarna viđenja i čitanja kulturnog identiteta grada i šire regije. Odnos osobne perspektive i svjedočenja prema dokumentiranoj povijesti, nacionalnoj, klasnoj i socijalnoj problematici, ideološkim i ekonomskim uvjetima, ukazuje da se radi o književnosti kao dijelu šireg sociokulturnog sustava.

ZAKLJUČAK

Analiza Balotine monografije o razvoju Pule ukazala je na moguće moduse iščitavanja narativnih reprezentacija urbane zbilje i artikulacije grada kao kulturno konstruirane stvarnosti i prostora kulturnog sjećanja (Low, 2006, 7). U Balotinoj sintezi tradicionalnog i modernog

urbanog iskustva Pula se, kao multikulturni grad na granici velikih imperija, reprezentira kao zahvalan model promišljanja konstrukcije kulturnih i nacionalnih identiteta u nestabilnom geopolitičkom kontekstu i u tranzicijskom razdoblju između tradicije i modernosti. Paralelno s procesima zamišljanja nacije pratili smo stvaranje modernog urbanog subjekta, koji se u (post)kolonijalnom diskursu gradi u tradicionalnoj opreci selo-grad (narodgrađani, lokalno stanovništvo-kolonizatori), pri čemu smo lokalno autorsko pismo analizirali kao autoreferencijalnu strukturu i svjedočenje o etičko-političkom diskursu u procesu društvene i ideološke proizvodnje značenja, odnosno formiranja osobnog i kolektivnog identiteta. Autobiografska dokumentarna kronika koja prati ključne nacionalno-integracijske procese tako se pretvara u pri/povijest o stvaranju nacije, u krunsku strategiju nacionalne i kulturne identifikacije, pri čemu se nacionalni i kulturni identitet pokazuje narativom: ambivalentnim liminalnim hibridnim konstruktom koji počiva na isključenjima. Preispisivanjem kulturne povijesti istarskog urbaniteta s aspekta lokalnog življa, autorski subjekt ujedno rekonstruira vlastitu, kao i povijest i identitet svoje zajednice u odnosu i opreci, odnosno u razlici prema Drugom. Sociokulturna konstrukcija grada rezultat je upisivanja autorovih individualnih sjećanja i doživljenih iskustava u urbano tkivo, odnosno spajanja autobiografske građe, povijesnih dokumenata i osobnih iskustava s gradskim prostorom, njegovom poviješću, tradicijom i kulturom.

MODELS OF ARTICULATION OF URBAN IDENTITY IN THE MIJO MIRKOVIĆ/MATE BALOTA'S MONOGRAPH PUNA JE PULA

Nataša UROŠEVIĆ

Juraj Dobrila University of Pula, Preradovićeve 1/1, 52100 Pula, Croatia
e-mail: nurosev@unipu.hr

SUMMARY

The paper will explore the models of socio-cultural construction and literary representation of urban reality in the autobiographical chronicle Puna je Pula (Pula is Full) written by Istrian scientist, writer and polyhistor Mijo Mirković/Mate Balota (1898-1963). In Balota's synthesis of history, traditional and modern urban experience, Pula, as a multicultural city on the edge of major geopolitical systems, represents a model for reflection of construction of cultural and national identity in the instable geopolitical context and in the transitional period between tradition and modernity. Analysis of the specific literary-scientific hybrid on the border between literature and historiography indicated the specific features of culture and history of the area of concern. We indicated that the characteristic identitarian and geopolitical instability in the culture of the border zone, conditioned and mediated by ideology, resulted in almost postmodernist mix of discourses, genres and narratives. In terms of contemporary literary and cultural theory, we have analyzed processes of social and ideological production of meaning and the formation of personal and collective identities. We have shown how autobiographical documentary chronicle that tracks key national-integration processes turns into the narrative about the creation of the nation, as the key strategy of national and cultural identification.

Keywords: Pula, monograph, urban identity, Mate Balota

LITERATURA

- Balota, M. (1939):** *Kako je to zapravo bilo u Puli 1918*, Zagreb, Pečat, br. 4/1939.
- Balota, M. (2005):** *Puna je Pula*, Pula, AmforaPress.
- Bertoša, M. (1985):** *Etos i etnos zavičaja*, Pula-Rijeka, Čakavski sabor.
- Biti, V. (ur.) (1992):** *Suvremena teorija pripovijedanja*, Zagreb, Globus.
- Biti, V. (2000):** *Strano tijelo pripovijesti*, Zagreb, HSN.
- Biti, V. (ur.) (2002):** *Politika i etika pripovijedanja*, Zagreb, HSN.
- Burke, P. (2006):** *Što je kulturalna povijest*, Zagreb, Antibarbarus.
- Černjul, A. (1987):** *Brionsko-pulski spomenar*, Pula, Istarska naklada.
- Darovec, D. (1997):** *Pregled istarske povijesti*, Pula, CASH.
- Dota, F. (2010):** *Zaraćeno poraće, Konfliktni i konkurentski narativi o stradanju i iseljavanju Talijana iz Istre*, Zagreb, Srednja Europa.
- Duda, D. (2002):** *Kulturalni studiji, ishodišta i problemi*, Zagreb, AGM.
- Lešić, Z. (2008):** *Teorija književnosti*, Beograd, Službeni glasnik.
- Lipnjak, M. (1954):** *Književna pisma iz provincije: Pjesnička monografija*, Zagreb, Narodni list, 15. 10.1954.
- Low, S. M. (ur.) (2006.):** *Promišljanje grada, Studije iz nove urbane antropologije*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk.
- Lužina, J. (1997):** *Jugoistočni kutak Europe, Puna je Pula*, Pula, Glas Istre, 24. 8.1997.
- Nemec, K. (2010):** *Čitanje grada, Urbano iskustvo u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, Naklada Ljevak.
- Maković, Z., Medarić, M., Oraić, D. Pavličić, P. (ur.) (1988):** *Zbornik Intertekstualnost i intermedijalnost*, Zagreb, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta.
- Peternai, K. (2005):** *Učinci književnosti*, Zagreb, Disput.
- Sablić Tomić, H. (2008):** *Hrvatska autobiografska proza*, Zagreb, Naklada Ljevak.